

Murakami en het gespleten leven

Murakami en het gespleten leven

Ype de Boer

AUP

Eerste druk: augustus 2017

Tweede druk: oktober 2017

Ontwerp omslag: Hjalmar Haagsman, naar een idee van Jessica van der Schalk

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6298 172 0

e-ISBN 978 90 4853 139 4 (pdf)

e-ISBN 978 90 4853 140 0 (ePub)

NUR 730

Uitgeverij AUP is een imprint van Amsterdam University Press.

© Y.M. de Boer / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2017

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Voor J.L.

*De meesten van ons bewonen deze twee werelden,
met één been in het ene of het andere, en allemaal leven
we op de grens. Dat is mijn definitie van het mensenleven.*

– Haruki Murakami (*interview*)¹

*Op de drempel van de zone van niet-bewustzijn,
moet het Ik zijn eigenschappen afleggen, moet het
zich ontroeren. En passie is het gespannen koord tussen
ons en Genius, waarop het koorddansende leven wandelt.*

– Giorgio Agamben (*Profanaties*)

Inhoud

Woord vooraf	11
I. De idealisering van het alledaagse. Over zelfbehoud	19
Het alledaagse, ideale leven	22
Aan de grenzen van het alledaagse leven	25
De getrouwde vrouw	29
Naamloosheid	32
Het groene monster	36
Slaap	39
De lege huls	43
<i>Aantekening I. Murakami en ervaringsarmoede</i>	46
II. De mens en zijn schaduw. Over het geestrijke leven	51
De toegangsprijs van de Stad	54
De schaduwfiguur	55
Twee levenshoudingen	58
Het leven in de bossen	63
Liefde en het ontwaken van de geest	68
Leven vanuit innerlijke verdeeldheid. Het geestrijke leven	71
<i>Aantekening II. Murakami en de dood van God</i>	74
III. Boku oog in oog met zijn beeld. Over zelfkennis	81
Boku's zelfbeeld aan het wankelen gebracht	83
After Dark	85
De Rat-trilogie en zelfgenezing	90
De Schaaapman, de Rat	94
Dans dans dans	96

De jongen die Kraai wordt genoemd	99
Kafka en zijn ideaalbeeld	101
De mens en zijn beelden: verantwoordelijkheid	104
De mens en zijn beelden: zelfkennis	106
<i>Aantekening III. Murakami en trauma</i>	108
IV. Femme fatale en femme vitale. Over liefde, leven en dood	115
Norwegian Wood	116
Naoko en Midori, dood en leven	117
Watanabe's gespletenheid	120
Liefde en transformatie	122
Ten zuiden van de grens	124
Shimamoto en vitaliteit	126
Shimamoto en fataliteit	128
Yukiko, liefde en transformatie	130
De opwindvogelkronieken	132
Kumiko's gespletenheid	133
Toru's innerlijke obstakels	135
De steeg en de vrouw van de telefoon	138
De put. Toru en de dood I	140
De gitarist. Toru en de dood II	142
Toru's baan	145
Kumiko. Toru en de dood III	147
Liefde, leven en dood	149
<i>Aantekening IV. Murakami en de bedreigde liefde</i>	151

V. Sektes, Johnnie Walker en het schaap. Over lot en vrijheid	157
Het schaap	160
Boku's levenslot	162
Kafka's vloek	165
Het beeld van de vader: Johnnie Walker vs de Kraai	168
Aomame en Tengo	171
De kosmische balans van <i>1Q84</i>	173
Het nieuwe leven	176
Lot en vrijheid	177
Het drogbeeld van het 'ware zelf'	179
<i>Aantekening V. Murakami en potentialiteit</i>	184
Epiloog. De kunst van het gespleten leven	189
Noten	195
Bibliografie	201
Titelindex	203

Woord vooraf

Het is alsof de werkelijkheid zoals ik die ervaar en de echte werkelijkheid niet precies op elkaar passen. Ik heb het gevoel alsof er iets in me verscholen ligt als een insluiper die zich in de kast verbergt. Iets kleins, ik weet niet wat het is. Maar af en toe komt het naar buiten en stuurt de orde en logica van mijn leven in de war. Zoals een magneet die een machine dol kan laten draaien. (*De opwindvogelkronieken*, 307)

Kumiko, de verloren echtgenote uit *De opwindvogelkronieken*, drukt in het bovenstaande citaat een ervaring van gespletenheid en vervreemding uit. Niet alleen ervaart ze een scheiding tussen de door haar beleefde wereld en wat ze de ‘echte’ werkelijkheid noemt, ze wijst ook op een onbekende aanwezigheid in zichzelf – de splinging van haar leefwereld heeft ook van doen met innerlijke gespletenheid. En het betreft hier niet slechts een gril, want voor ze er iets tegen kan doen, zal deze gespletenheid haar bestaan gaan domineren. Wanneer ze tijdens een etentje voor haar werk in aanraking komt met een wat oudere man, ontvlamt er in haar onverwachts een verlangen dat ze niet de baas kan. Zonder speciaal tot hem aangetrokken te zijn, belandt ze in een seksuele razernij die haar niet alleen met hem, maar met willekeurig welke man het bed zal doen delen. Ondertussen probeert ze het kalme bestaan met haar nietsvermoedende man Toru voort te zetten, van wie ze nog steeds houdt maar die niet hetzelfde verlangen bij haar oproept. Lang zal ze dit dubbele leven echter niet volhouden, en ze raakt dusdanig vervreemd van zichzelf dat ze niet meer weet wie ze is. Op een dag laat ze haar oude bestaan met Toru achter en betreedt de mysterieuze werkelijkheid

van hotelkamer 208. Het zal op Toru aankomen om Kumiko van haar vervreemding te redden.

Kumiko is niet het enige personage in Murakami's fictie dat met gespletenheid te maken krijgt. Sterker nog, we hebben van doen met een thema dat in vrijwel al zijn verhalen naar voren komt. De hoofdpersoon uit *Hard-boiled Wonderland en het einde van de wereld* leeft in twee werelden en kampt met schakeringen in zijn bewustzijn. In *Kafka op het strand* betreedt de vijftienjarige Kafka, begeleid door de mysterieuze 'jongen die Kraai wordt genoemd', in een diep woud een dorpje dat buiten de tijd staat; in *1Q84* speelt het verhaal zich af in een wereld met twee manen en een wereld met één maan; in de Rat-trilogie is het nooit helemaal duidelijk of de protagonist in gesprek is met werkelijke mensen of alleen met afgespleten delen van zichzelf; in *After Dark* bevindt de beeldschone Eri zich zowel in haar slaapkamer als in een lege kantooruimte waar ze opgesloten zit; in *Slaap* wordt de vrouwelijke hoofdpersoon geteisterd door haar eigen schaduwen. Ook Murakami's korte verhalen en zelfs zijn meer realistische romans zoals *Norwegian Wood* en *Ten zuiden van de grens* vertellen over een gespleten bestaan. Keer op keer is er sprake van een spanning tussen een alledaagse, bewuste dimensie enerzijds en een mysterieuze, droomachtige anderzijds die, hoewel bijzonder intiem, de hoofdpersonen als vreemd en bedreigend voorkomt.

Wat voor leven leiden zijn personages? Hoe komt het dat ze stuk voor stuk met gespletenheid te maken krijgen? En hoe gaan ze hiermee om?

Een bijzondere kracht van Murakami's fictie is dat zij een toegankelijke stijl combineert met complexe thema's en beelden die amper ruimte laten voor interpretatie. Wie zijn de 'Schaapman' en 'de jongen die Kraai wordt genoemd'?

Waarvoor staat de schaduwfiguur uit *Hard-boiled Wonderland en het einde van de wereld*? Waarom gaat Toru uit *De opwindvogelkronieken* om zijn vrouw te redden in een put zitten? Niettemin is het mogelijk om in zijn verhalen patronen te herkennen en op zoek te gaan naar een diepere structuur. Hoewel de gespletenheid van Murakami's personages in zijn verhalen niet altijd op de voorgrond staat, zal dit boek laten zien dat hun avonturen, de situaties waarin ze terechtkomen en de zware opgaves waarvoor ze komen te staan vanuit hun gespletenheid betekenis krijgen. Naast een omvattende interpretatie van Murakami's fictie,² moet in dit boek een ontmoeting plaatsvinden tussen zijn verhalen en filosofie. Het uitgangspunt van dit boek is namelijk dat Murakami's verhalen over gespleten levens een fundamenteel aspect van het menselijk bestaan tot uitdrukking brengen, en dat in zijn fictie ook het zelfbegrip van de westerse mens op het spel staat. De verkenning van Murakami's verhalenwereld is tegelijkertijd een filosofische zoektocht naar een levenskunst op basis van innerlijke gespletenheid, die een handvat kan bieden in het omgaan met verstarring, vervreemding, de dood, liefde en lotsbestemming.

Niet iedereen is het erover eens dat Murakami's verhalen de moeite van een verdiepende interpretatie waard zijn. Het literaire establishment in Japan, bijvoorbeeld, heeft zijn fictie lange tijd beoordeeld als te oppervlakkig en surrealistisch om gezien te worden als meer dan entertainment.³ Anderen hebben gesuggereerd dat Murakami schrijft over mensen met een schizofrene aandoening, en dat deze niet verward moeten worden met zogeheten 'gewone' mensen.⁴ Zijn personages zouden individuen betreffen die, meestal door een psychologisch trauma, meerdere persoonlijkheden ontwikkelen en hun realiteitszin verliezen. Een ander standpunt is dat Murakami's fictie dusdanig Japans is, dat

het voor ons westerlingen ontoegankelijk blijft.⁵ In dit boek zal in tegenovergestelde richting geargumenteed worden. Het is precies de reductie van Murakami's personages tot psychologische rampgevallen, van zijn verhalen tot louter entertainment en van de verhaalcontext tot een strikt Japanse, die de westerse lezer zijn meest vruchtbare ervaring ontzegt: dat de existentiële problematiek in Murakami's fictie ook hem (of haar) aangaat. Op de achtergrond van dit boek speelt de intuïtie dat de ontwikkeling die Murakami's personages doormaken ons iets elementairs over het leven kan leren. Hun keuzes en problemen zijn niet louter willekeurig. Ze staan niet enkel op zichzelf, maar wijzen naar een levenswijze en zelfverhouding die beproefd kunnen worden.

Is er op basis van Murakami's fictie een levenskunst te ontwikkelen?

Een belangrijk streven in dit boek is om de hoofdlezing zoveel mogelijk uit Murakami's verhalen zelf voort te doen komen. We zullen redeneren vanuit de concrete problemen van Murakami's personages, vanuit de uitspraken die zij en de mensen in hun omgeving doen, vanuit de vreemde situaties en werelden waar zij in belanden, vanuit de mysterieuze droomfiguren die tegenover hen komen te staan. Ondanks Murakami's eigen intellectuele achtergrond (liberalisme, psychoanalyse, Japanse en westerse cultuur), gaat het in dit boek om de manier waarop zijn literaire beelden in hun verhaalcontext zelf een specifieke betekenis krijgen. Er zal, met andere woorden, geen gebruik worden gemaakt van al bestaande culturele, literaire, psychoanalytische of andersoortige modellen om zijn verhalen te interpreteren – zelfs niet van de interviews waarin Murakami zijn eigen verhalen

duidt. Hoewel dat ongetwijfeld interessante lezingen oplevert,⁶ is dit boek geïnteresseerd in de zogezegd ongerepte manier waarop het leven in en tussen de regels van zijn fictie zelf verschijnt. Om die reden is ook de discussie met andere Murakami-interpreten tot een minimum beperkt en naar de achtergrond geschoven.

Een belangrijke uitzondering hierop vormt het einde van hoofdstuk V, waarin afstand genomen wordt van een dominante lezing van Murakami's fictie: de door Matthew Carl Strecher in zwang gebrachte duiding van zijn werk als een zoektocht naar identiteit.⁷ Volgens Strechers lezing zijn Murakami's personages het contact kwijtgeraakt met hun 'ware zelf' of 'innerlijke kern', en zoeken ze dit ware zelf te hervinden of construeren. In contrast met deze theorie, wil dit boek sterk maken dat de protagonisten juist leren om zich van het idee van een stabiele identiteit, een 'echt zelf' of 'innerlijke kern' te bevrijden, hun gespletenheid te aanvaarden en zich 'over te geven aan de stroom'. De contrastwerking met Strechers lezing zal een aantal waardevolle nuanceringen mogelijk maken van de interpretatie die in dit boek wordt ontwikkeld.

Een 'echt zelf', het aanvaarden van de eigen gespletenheid, zich overgeven aan de stroom – op dit soort punten slaat de literatuurwetenschappelijke lezing van Murakami's werk noodzakelijkerwijs om in een filosofische. Want wat betekent het om zich over te geven aan de stroom? Wat houdt het in om de eigen gespletenheid te aanvaarden en het idee van identiteit los te laten? Dergelijke vragen zullen verwerkt worden in korte filosofische beschouwingen over zelfbehoud, zelftransformatie, zelfkennis, liefde, verantwoordelijkheid, vrijheid, lotsbestemming, leven en dood, die vanuit Murakami's verhalen vorm krijgen.

In het eerste hoofdstuk wordt het beginpunt van Murakami's fictie behandeld. Wat voor leven leiden zijn personages aan het begin van de verhalen? Het tweede hoofdstuk betreft een lezing van *Hard-boiled Wonderland en het einde van de wereld*, die het onderscheid inzichtelijk zal maken tussen een geesteloos en een geestrijk leven. In het derde hoofdstuk wordt onderzocht op wat voor manier de personages gespleten raken van hun '(zelf)beelden', en de consequenties die deze gespletenheid heeft voor een begrip van verantwoordelijkheid en zelfkennis. Het vierde hoofdstuk onderzoekt de rol en betekenis van liefde in Murakami's fictie. In het vijfde hoofdstuk staan vrijheid en lotsbestemming centraal en wordt de lezing van Strecher bekritiseerd. Ten slotte plaatst de epiloog Murakami's fictie in het kader van levenskunst.

Natuurlijk pretendeert dit boek niet tot 'de filosofie van Murakami' door te dringen – alsof hij naast zijn verhalen een verborgen manuscript zou bezitten dat de waarheid over zijn fictie bevat, dat we nu op de een of andere manier tevoorschijn zouden toveren. Er bestaat niet zoiets als Murakami's filosofie. Wat mogelijk echter wel bestaat, en wat dit boek probeert te ontwikkelen, is de filosofische waarde van zijn fictie.

- ❖ Op ieder hoofdstuk volgt een aantekening. In die aantekeningen wordt een element uit het voorgaande hoofdstuk uitgelicht en via een filosofische verdieping in verband gebracht met de hedendaagse (westerse) cultuur. Waar de hoofdtekst zo dicht mogelijk bij Murakami's teksten blijft, betreffen de aantekeningen eerder speculatieve operaties, die een exces in Murakami's fictie opsporen dat boven zijn verhalenwereld uit naar de moderne cultuur wijst. In die stukjes wordt een kruisbestuiving nagestreefd tussen Murakami's fictie en filosofische analyses van het heden. Op die manier

moet blijken dat en hoe in zijn fictie de moderne westerse mens zelf op het spel staat. Waarom spreekt Murakami ons zo aan? Wat toont de fictieve en surreële wereld van deze Japanner ons over ons eigen, westerse heden?